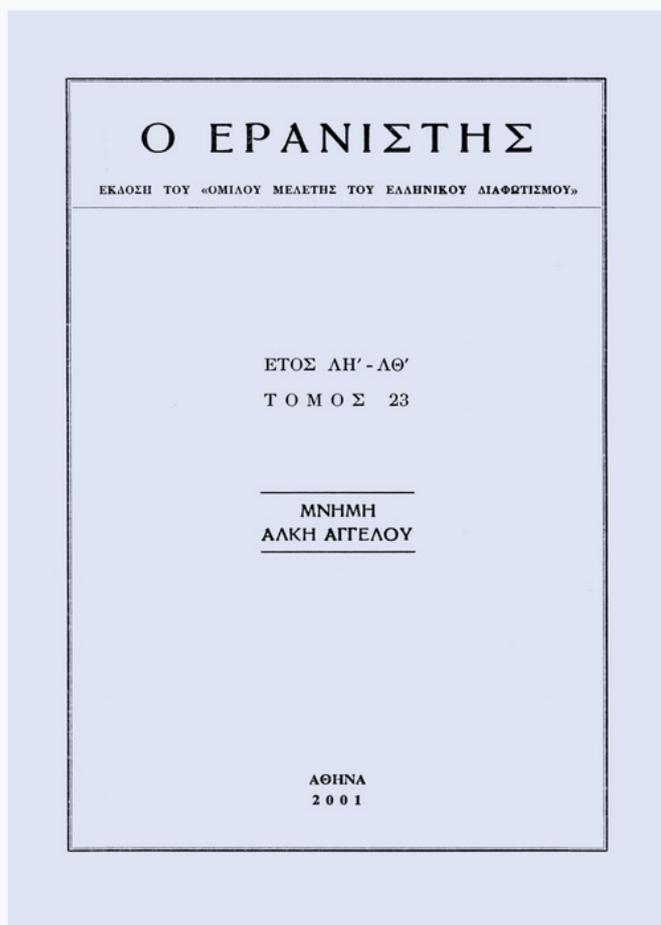

The Gleaner

Vol 23 (2001)

In Memoriam of Alkis Angelou

Μ. Χουρμούζης. Βιογραφικές συμπληρώσεις

Βασ. Βλ. Σφυρόερας

doi: [10.12681/er.166](https://doi.org/10.12681/er.166)

To cite this article:

Σφυρόερας Β. Β. (2001). Μ. Χουρμούζης. Βιογραφικές συμπληρώσεις. *The Gleaner*, 23, 283–295.
<https://doi.org/10.12681/er.166>

Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ

Βιογραφικές συμπληρώσεις

ΤΟ 1861 Ο Μ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΗΣ,¹ πέντε χρόνια μετά την επάνοδό του από την Ελλάδα στην Κωνσταντινούπολη, σέ επιμνημόσυνο λόγο για τον Ιωάννη Ψυχάρη² στην Έμπορική Σχολή τῆς Χάλκης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς μαθητὲς τῆς εἶπε: «Ὅταν εἶχα τὴν ἡλικίαν σας ἤκουα πάντοτε μετ' ὠφελείας τοὺς γέροντας καὶ ἂν ἤξεύρω τι χρήσιμον τὸ χρεωστῶ εἰς τὰς νοουθεσίας των διότι, ἀφοῦ κατὰ δυστυχίαν μου οὐδέποτε ἠτύχησα, ὡς ὑμεῖς σήμερον, νὰ διδαχθῶ τὰ γράμματα, ἔνεκα τῶν τότε περιστάσεων, ἤκουσα ὅμως τὰς πατρικὰς συμβουλὰς τῶν γερόντων... ἐξ ὧν ἡ πλέον ὠφέλιμος ἦτον νὰ ἀναγινώσκω βιβλία... καὶ τῶ ὄντι δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἐπανειλημμένης ἀναγνώσεως χρησίμων βιβλίων (καὶ μεταξὺ τῶν χρησίμων τὰ ρομάντζα δὲν συμπεριλαμβάνονται) κατώρθωσα νὰ μάθω ὀλίγα γραμματάκια... Ἄνορθογραφῶ ἀκόμη καὶ συχνότατα σοιοκίζω».

Τὸ 1873 σέ διάλεξή του στὸν «Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸν

1. Βιβλιογραφία γιὰ τὸν Χουρμούζη μὲ εὐστοχες ἐπισημάνσεις γιὰ τὸ ἔργο του δημοσίευσε ὁ Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, *Ἐργογραφικὰ τοῦ Μ. Χουρμούζη*. Ἀγγελίες γιὰ τὴν κωμωδία «Χορὸς» καὶ γιὰ συναγωγὴ βουλευτικῶν λόγων, περ. *Μέλισσα τῶν Βιβλίων*, τ. Γ' (1977-1981), 5-12. Γιὰ τὸν Κωνσταντινουπολίτη λόγιον καὶ πολιτικὸ βλ. τίς συνθετικὰς μελέτες τῶν Δημ. Σπάθη, «Μ. Χουρμούζης», στὸν τόμο *Σάτιρα καὶ Πολιτικὴ στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*. Ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Σεφέρη, τῆς Ἑταιρείας Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Τέχνης, Ἀθήνα 1979, σ. 71-97, Τάσου Λιγνάδη, *Ὁ Χουρμούζης*. *Ἱστορία-Θέατρο*, Ἀθήνα 1986, Κ. Γ. Κασίνη, *Μ. Χουρμούζης, Παρωδικὴ Μικρογραφία Μυθιστορημάτων*, Ἀθήνα 1999. Βλ. ἐπίσης Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, «Ὁ Μ. Χουρμούζης ὡς στρατιωτικὸς (Ἄναφορὰ περὶ τῶν ἐκδουλεύσεών του)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Ἰδρύματος Νεοελληνικῶν Σπουδῶν*, τ. 7 (1991-1992), σ. 211-222.

2. Γιὰ τὸν Ιωάννη Ψυχάρη (1802-1861;), πάππο τοῦ δμώνυμου γλωσσολόγου καὶ λογοτέχνη, βλ. Μ. Γεδεών, *Ἀποσημειώματα Χρονογράφου 1800-1913*, Ἀθήνα 1932, σ. 229-230 καὶ τοῦ ἴδιου, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, Ἀθήνα 1939, σ. 165, 168, 173, 175. Ὁ ἐπιμνημόσυνος λόγος ἐκδόθηκε σέ φυλλάδιο (βλ. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Γ', Ἀθήνα 1957, ἀρ. 8732). Ἀπόσπασμα βλ. στὸ Τ. Λιγνάδη, ὀ.π., σ. 275-277.

Φιλολογικόν Σύλλογον» με θέμα «Συνοπτικός παραλληλισμός τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων ὡς καὶ τινων περιέργων τῶν ἐπὶ Ὀμήρου Ἀχαιῶν πρὸς τινὰ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων»³ ἀρχίζε με τῇ φράσει: «Ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς φαεινῆς ταύτης φιλολογικῆς κρηπίδος ἀναβαίνων καὶ ἐγώ, ὅστις οὐδ' ἄκρω δακτύλῳ, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐγεύθην ποτὲ φιλολογικῆς ἀμβροσίας, δικαίως προκαλῶ τὰ μειδιάματα, συνάμα δὲ καὶ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ «Καὶ κόρκορος ἐν λαχάνοις καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις»».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς παροιμιακὲς φράσεις, ποὺ τὶς βρίσκουμε τὴν πρώτη στὸν Ἀριστοφάνη (*Σφήκες*, στίχ. 239) καὶ τὴ δεύτερη στὴν Παλαιὰ Διαθήκη (*Βασιλέων Α'*, Κ, 24), στὴν ἴδια διάλεξη παρεμβάλλει ἑκατὸ περίπου παραθέματα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια, ἀπὸ τὴν Κύρου Ἀνάβασιν τοῦ Ξενοφῶντος, ἀπὸ τὰ *Εἰδύλλια* τοῦ Θεοκρίτου, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, στὰ ὁποῖα με ἀκρίβεια παραπέμπει, γεγονὸς ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι κατεῖχε πλούσια βιβλιοθήκη ἢ ὅτι μποροῦσε νὰ προσφεύγει σὲ βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ ἴδιο διαπιστώνουμε καὶ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀγορεύσεις του στὴ Βουλὴ (1851-1856). Περιορίζομαι σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα: στὴ συνεδρία τῆς 10ης Ἰουλίου 1855,⁴ ἐλέγχοντας τὸν Ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτικῶν Σπυρομήλιο καὶ τὴν ομάδα τῶν «ψευδαφροσιωμένων» στὸν Ὅθωνα, ἢ ὁποῖα προκαλοῦσε «καὶ τῆς πατρίδος τὴν ζημίαν καὶ τοῦ θρόνου τὴν βλάβην», παρέπεμψε σὲ στίχους τοῦ Ἀριστοφάνη (*Ἰππεῖς*, στίχ. 475-478):

Ἐγὼ μὲν αὐτίκα μάλ' εἰς ἀλλήν ἰὼν
 ὑμῶν ἀπάντων τὰς ξυνομοσίας ἐρῶ
 καὶ τὰς ξυνόδους τὰς νυκτερινὰς ἐν τῇ πόλει
 καὶ πάνθ', ἃ ὑπουργοῖς καὶ βασιλεῖ ξυνώμνυτε.

Ὁ Χουρμούζης ὅταν, ἔφηβος ἀκόμη, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη («εἶχε μάθει ὀλίγα γραμματάκια»)⁵ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ σχολεῖα της,⁶ στὸ

3. Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τ. Ζ' (1872-1873), 126-146. Μνεῖα ἄλλων διαλέξεων τοῦ Χουρμούζη στὴν Κωνσταντινούπολη, βλ. Κ. Γ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 44-46.

4. Γιὰ τὸ κείμενο τῆς ἀγόρευσης, βλ. Τ. Αιγνάδης, ὁ.π., σ. 196-300.

5. Τ. Αιγνάδης, ὁ.π., σ. 275.

6. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα λειτουργοῦσαν σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαίδευσης, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ «Προκαταρκτικὴ σχολὴ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας», Σχολεῖον Ἀρρένων στὸ Μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου, στὰ Θεραπεῖα, στὸ Σταυροδρόμι κ.ά. Βλ. Τρύφ. Εὐαγγελίδης, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1936, τ. Α', σ. 27, 38, 43.

πρόγραμμα τοῦ ὁποίου περιλαμβανόταν καὶ ἡ διδασκαλία στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας, ἀν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ αὐτοβιογραφικὴ του μαρτυρία: ὁ δάσκαλός του ἐδίδασκε τὴν κλίση τῶν ρημάτων τ ὕ π τ ω καὶ ζ ε ὕ γ ν υ μ ι καὶ γιὰ νὰ γίνεῖ κατανοητὴ ἡ σημασία τους τὰ «ἐφῆρμοζε» στοὺς μαθητές. «Τὸ τὺπτω μὲ τὸ ζεύγνυμι (φάλαγγα) —γράφει— ἦσαν τότε τὸ Α καὶ τὸ Ω τῶν πλείστων διδασκάλων μας, ἐξ ὧν εἷς καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ γράφοντος».⁷ Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πιθανὸ ὅτι στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἐζήσε μετὰ τὸ 1834, εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀρχαιομάθειά του καὶ νὰ εὐρύνει τὶς γνώσεις του⁸ μελετώντας στὴ βιβλιοθήκη τοῦ νεοσύστατου (1837) Πανεπιστημίου, πού τὸ 1841 εἶχε δεκαπέντε χιλιάδες βιβλία καὶ τὸ 1850 διπλάσια.⁹ Στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπίσης, ὅπου ἐπέστρεψε τὸ 1856, εἶχε πρόσβαση σὲ βιβλιοθήκες, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ βιβλίον του *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, πού ἐκδόθηκε τὸ 1869,¹⁰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα του *Ἀρμονία* (1864-1868). Στις σ. 15-16 τῆς «Ἀντιγόνης» παραθέτει «μεταφρασμένην ἐννοεῖται» —ὅπως γράφει— ὀλιγόστιχη περιγραφή τοῦ νησιοῦ —ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Πέτρου Γυλλίου (Gyllii) *De Bosphoro Thracio Lib. III*, πού ἐκδόθηκε στὸ Lugdunum Batavorum τὸ 1632¹¹ καὶ στὴ σ. 31 ἐπισημαίνει σφάλμα τοῦ Joseph Hammer στὸ βιβλίον του *Ἱστορία τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, πού τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη κεφάλαιό του εἶχε μεταφρασθεῖ τὸ 1855 ἀπὸ τὸν Α. Ι. Κομπότη.¹² Ἀντλεῖ ἐπίσης πληροφορίες ἀπὸ τὴ *Βοσπορομαχία* τοῦ ἐγκατεστημένου στὴν Κωνσταντινούπολη Γάλλου «Σενιὸρ Μομάρς, πρώτου δραγουμάνου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Αὐστρίας» (ἐκδόθηκε στὴ Λιψία τὸ 1766), ἀπὸ τὴν *Κωνσταντινάδα* τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Σιναίου (1844)

7. Μ. Χουρμούζης, «Γράμματα καὶ Τέχναι», ἐφ. *Ἀρμονία* (6 Ἰουνίου 1864) καὶ Γ. Χατζηδάκης, «Ὁ ἠθοποιὸς Μιχαὴλ Τριανταφύλλου καὶ ὁ συγγραφέας Μ. Χουρμούζης», περ. *Θεατρικά*, ἀρ. φ. 19-22, Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1978, σ. 47.

8. Γιὰ τὴ φιλομάθεια τοῦ Χουρμούζη κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, βλ. Δημ. Σπάθης, «Μ. Χουρμούζης», ὁ.π. σ. 76-77 καὶ Κ. Γ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 74.

9. Ι. Πανταζίδης, *Χρονικὸν τῆς πρώτης πενηκονταετίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα 1889, σ. 47 καὶ 113.

10. Ὁ Χουρμούζης εἶχε ἀξιόλογη γιὰ τὴν ἐποχὴ βιβλιοθήκη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ δωρεὰ του διακοσίων βιβλίων στὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος στὴν Ἀντιγόνη. Βλ. Μ. Χουρμούζης, *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, Κωνσταντινούπολις 1869, σ. 69 καὶ Γ. Κ. Κασίνης, ὁ.π., σ. 44, 46.

11. Ἀντίτυπο τοῦ σπανιότατου αὐτοῦ βιβλίου ὑπάρχει στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.

12. Τὸν πλήρη τίτλο, βλ. Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, ὁ.π., τ. Β', σ. 450, ἀρ. 6520.

και από την Κωνσταντινούπολη του Σκαρλάτου Βυζαντίου (1862).¹³

Ἐν οἱ πληροφορίες γιά τήν παιδεία τοῦ Χουρμούζη ἀνιχνεύονται σπα- νίως στά κείμενά του, οἱ εἰδήσεις πού παρέχει ὁ ἴδιος γιά τή δράση του στήν Ἐπανάσταση καί στήν Ὀθωνική περίοδο, μοιλονότι σέ ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι ὀόριστες καί σέ ἄλλες ἀντιφατικές,¹⁴ μᾶς βοηθοῦν νά παρακολοθησομε τήν πορεία του, ὡς τήν ἀναχώρησή του ἀπό τήν Ἐλ- λάδα τὸ 1856.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1821, ἕνα χρόνο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του ἔφυγε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη καί ἤλθε στήν Ὑδρα.¹⁵ Σέ ἀναφορά του πρὸς τὸν Ὀθωνα (5 Φεβρουαρίου 1856) γράφει: «Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821 ἐγ- καταλείψας πατρικὴν περιουσίαν καί μέλλον εὐπορώτατον ἤλθον εἰς τήν Ἐλλάδα ὄχι διὰ νά ζητήσω ἀσφάλειαν ζωῆς... ἀλλὰ νά συναγωνισθῶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου διὰ τῆς πατρίδος τήν αὐτονομίαν».¹⁶ Τὸ 1864 ἀπαντών- τας σέ δημοσίευμα τοῦ Βρετανικοῦ Ἀστέρος σημειώνει: «Ἀπὸ τὸν Μάϊον τοῦ 1821 μέχρι τοῦ Μαρτίου 1856 συνεζυμώθημεν μετὰ τῶν Ἐλ- λήνων ἐν αὐτῇ τῇ Ἐλλάδι»¹⁷ καί σέ ἀγόρευση του στή Βουλὴ στίς 20 Ἰου- νίου 1855 ἀνέφερε ὡς χρόνο ἀφίξης του τὸν Ἰούνιο: «Ἐλθὼν εἰς τήν Ἐλ- λάδα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 νέος δὲν ἀπέκτησα ἄλλο εἰ μὴ λευκάς τρίχας καί ἔντιμον πενίαν».¹⁸

Παρά τίς διαφορὲς πού παρουσιάζουν οἱ τρεῖς αὐτὲς ἀναφορὲς τῆς ἀ- φίξης του στήν Ἐλλάδα εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 εἶχε ἐν- ταχθεῖ στὸ πλήρωμα τῆς γολέτας «Ἀμφιτρίτη» τοῦ Ὑδραίου Λαζάρου Μπρούσκου καί τὸν Ἰούλιο συμμετεῖχε στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ τρινησίου στόλου στή θαλάσσια περιοχὴ τῆς Σάμου καί τῆς Ἐφέσου. Στίς ἐπιχει- ρήσεις αὐτὲς ἀναφέρθηκε καί σέ ἀγορεύσεις του στή Βουλὴ στίς 21 Νοεμ- βρίου 1821 («Ἀνήκει εἰς τοὺς ναυάρχους Κριεζῆν καί Κανάρην, εἰς τοὺς Μέξας καί τοὺς Ἀναργυραίους καί λοιπούς, οἵτινες εἶδον αὐτὸν ναυμα- χοῦντα ἔξωθεν τῆς Σάμου») καί στίς 25 Ἰουλίου 1853 («Εὐτυχῆσας νά

13. Βλ. Μ. Χουρμούζης, *Ἡ νῆσος Ἀντιγόνη*, σ. 18, 21.

14. Τὰ κενὰ πού ὑπάρχουν στή βιογραφία τοῦ Χουρμούζη ἔχουν ἐπισημάνει ὁ Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 33, ὁ Σπάθης, *ὁ.π.*, σ. 71 καί 72 καί ὁ Κασίνης, *ὁ.π.*, σ. 73.

15. Μ. Χουρμούζης, *ὁ.π.*, σ. 85.

16. Χαρ. Δημακοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 218.

17. Μ. Χουρμούζης, ἐφ. *Ἀρμονία* (28 Νοεμβρίου 1864). Βλ. καί Γ. Κοτανίδης, *Μ. Χουρμούζης, Ὁ τυχοδιώκτης*, Ἀθήνα 1978, σ. 11, Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 311-312 καί Δ. Σπάθης, *ὁ.π.*, σ. 73.

18. Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 27 καί 202.

εύρεθῶ κατὰ τὸ 1821 ἐντὸς ἑλληνικῆς ὀκιάδος καὶ ἀπέναντι κινητῶν Βεζουβίων... φρίττω ἐνθυμούμενος ὅτι ὀλίγοι τινὲς ἄνδρες, ἐπιβάται ἀκατίων, κατεσκόρπιζον εἰς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὰ βᾶθη τῆς θαλάσσης τὰς μεταβατικὰς Αἴτνας τῶν Τούρκων».¹⁹

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιχείρηση στὴ Σάμο ἔλαβε μέρος στὸν Ἀγώνα στὴν Πελοπόννησο: τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1821 στὴν πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς («κατὰ τὴν πρώτην δι' ἐφόδου ἄλωσιν τῆς» «εἰσπηδῆσας εἰς Τρίπολιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐφόδου»)²⁰ στὴ μάχη τῶν Τρικώρφων ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ στίς 23 Ἰουνίου 1825 («πολεμήσας τὸν Ἰμπραήμ ἐν Τρικώρφοις»)²¹ στὴ μάχη τοῦ Φαλήρου στίς 22 Ἀπριλίου 1827 («ἠτύχησα νὰ πληρωθῶ πλησίον τοῦ ἐνδόξου Καραϊσκάκη τὴν αὐτὴν στιγμὴν καθ' ἣν σφαῖρα θανατηφόρος ἔκοπτε τὸ νῆμα τῆς πολυτιμοτάτης ζωῆς τοῦ ἀειμνήστου»)²² οἱ πληροφορίες, ὅμως, αὐτὲς δὲν ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Στὶς αὐτοβιογραφικὲς του εἰδήσεις γιὰ τὴ δράση στὴν Ἐπανάσταση δὲν ἀναφέρει τὴ συμμετοχὴ του τὸ 1822 στὴν «Ἀρμυστεία τῶν νήσων Αἰγαίου»²³ γιὰ τὴν ὁποία, λίγα χρόνια πρὶν πεθάνει, συντάξε «Μνημόνιον» καὶ τὸ ἔστειλε στὸν Γ. Ἀριστείδη-Πάππη, βιογράφου τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου, ὁ ὁποῖος τὸ δημοσίευσε τὸ 1889.²⁴ Ἀναφέρεται κυρίως στὸν Βε-

19. Τὴ συμμετοχὴ του στὴ ναυμαχία τονίζει καὶ στὴν ἀναφορά του στὸν Ὅθωνα (Χαρ. Δημακοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 218). Τὰ παραθέματα ἀπὸ τὶς ἀγορεύσεις του, βλ. Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 83 καὶ 146. Τὰ ὀνόματα τῶν πλοίαρχων τῆς ναυτικῆς μοίρας, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μπροσκού, βλ. Ἀντώνιος Α. Μισούλης, «Συνοπτικὴ ἱστορία τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος γενομένων ναυμαχιῶν», στὸν τόμο *Ἀλεξάνδρου Δ. Κριεζῆ, Ἀπομνημονεύματα*, ἐπιμελεῖα Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, Ἀθήνα 1956, σ. 131.

20. Βλ. παράθεμα ἀπὸ ἀγόρευσίν του τῆς 21ης Ἰουνίου 1855, Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*, σ. 202 καὶ ἀναφορά του στὸν Ὅθωνα, Χαρ. Δημακοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 218.

21. Τ. Λιγνάδης, *ὁ.π.*

22. Χαρ. Δημακοπούλου, *ὁ.π.* καὶ Λιγνάδης, *ὁ.π.*

23. Γιὰ τὴν «Ἀρμυστεία τοῦ Αἰγαίου» βλ. Γ. Δημακόπουλος, *Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν 1821-1827*, Ἀθήνα 1966, σ. 118-123, Γιάννης Κορίνθιος, «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τῶν Ἀρμυστῶν στὴ Νάξο στὰ 1822», περ. *Παρθενώνας*, τ. 23, ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος-Ἰούλιος 1981), 200-224 καὶ Ἰωάν. Μουτζούρης, *Ἡ Ἀρμυστεία τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*, Ἀθήνα 1984.

24. Γ. Ἀριστείδης-Πάππης, *Συμπλήρωμα εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1880 ἐκδοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ βιογραφίαν Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου*, Ἀθήνα 1889. Μνεία τοῦ «Μνημονίου» καὶ ἀποσπάσματα βλ. Ρωζάνη Ἀργυροπούλου, *Ὁ Βενιαμὶν Λεσβίος καὶ ἡ ἐθροπαϊκὴ σκέψη τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1983, σ. 89, 104, 117 καὶ Ἰωάννης Μου-

νιαμίν, πού είχε όρισθεῖ «συναρμοστής τοῦ Κωνσταντίνου Μεταξᾶ, Μινίστρου τοῦ Δικαίου». Στήν «Ἀρμοστεία» μετεῖχαν ἐπίσης ὁ Ὑδραῖος Νικόλαος Οἰκονόμου, ὁ Σπετσιώτης Νικόλαος Γκίνης καί ὡς «πρωτοκολλητής» ὁ Σάββας Ὀδυσσεύς. Κατά τὸ «Μνημόνιο» τοῦ Χουρμούζη «περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου [1822] ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρμοσταὶ ἐκ τῆς Ὑδρας, μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διαταγὴν των τεθὲν πλοῖον τοῦ Ὑδραίου Ἰω. Γκίλη, ἔχοντες καὶ ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τὸν Ἰωάν. Α. Κοκκίνην καὶ ὡς ὑπαξιωματικὸν τὸν γράφοντα [δηλαδὴ τὸν Χουρμούζη]».

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ «Ἀρμοστεία», πού ἀποστολὴ της ἦταν «ὁ ὀργανισμὸς τοπικῶν διοικήσεων, ἡ ἐγκαθίδρυσις Ἐπαρχῶν καὶ Ἀντεπαρχῶν καὶ ἡ εἰσπραξις προσόντων πρὸς τὴν Διοίκησιν» ἐπισκέφθηκε μικρὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων καὶ τὴ Σάμο, ὁ Χουρμούζης, ὡς «ὑπαξιωματικὸς τῆς φρουρᾶς» παρέμεινε στὴ Νάξο μὲ τὸν Βενιαμίν, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει «πολύτιμον καὶ ἐθνωφελῆ». Στὴν προχωρημένη ἡλικία του ὁ Χουρμούζης ὄχι μόνον διατηρεῖ τίς ἀρετὲς καὶ τὸ ὕφος τῶν παλαιότερων κειμένων του, ἀλλὰ καὶ παρέχει, παρὰ τὴν παρέλευση πενήντα χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, ἔγκυρες πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι πού ἐπικρατοῦσε στὸ νησί, ὅπως διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, καὶ κυρίως γιὰ τὸν Μιχαὴλ Μαρκοπολίτη, πρὸνχοντα τῆς Νάξου, καὶ τὴ στάσι του στὸν πρῶτο χρόνο τοῦ Ἀγῶνα.²⁵ Στὴ συνέχεια συνόδευσε τὸν Βενιαμίν στὴν Πάρο, Σαντορίνη καὶ στὴ Σάμο.

Ἡ παρουσία καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Χουρμούζη κυρίως στὰ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ στὰ στρατιωτικά γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἔχει μελετηθεῖ συστηματικά, κυρίως μετὰ τὸ 1960. Μικρὴ προσφορὰ στὴν ἔρευνα ἄς θεωρηθοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσιν τοῦ «Μνημονίου», τρία ἔγγραφα πού ἔστειλε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο τῆς Φθιώτιδας, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς ἀξιωματικὸς τῆς Ὀροφυλακῆς στὸν Ἀνδρέα Λόντο ἀμέσως μετὰ τὴν 3ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 1843.²⁶

ἔζούρης, *Ἡ Ἀρμοστεία τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους* στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Ἀθήνα 1984, σ. 93, 95, 115, 134-137. Φωτοτυπία τοῦ σπανιότατου φυλλαδίου (16 σελίδες), πού σώζεται στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη Μυτιλήνης, ὁφείλω στὴν κυρία Κλεοπάτρα Καρίνου.

25. Γιὰ τὸν Μαρκοπολίτη, βλ. Ν. Κεφαλληνιάδης, «Ὁ πύργος τοῦ Μαρκοπολίτη εἰς Ἀκαδήμους Νάξου καὶ ὁ οἶκος τῶν Πολιτῶν (1643-1851)», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Σπουδῶν*, τ. 6 (1967), 616-802, ὅπου (σ. 701-721) τεκμηριωμένες ἀπόψεις γιὰ τὴ δράσι τοῦ Μαρκοπολίτη κατὰ τὴν Ἐπανάστασι.

26. Τὰ ἔγγραφα μοῦ παρέδωσε ἡ φιλόλογος —φοιτήριά μου τὸ 1981— κυρία Ἐφη Ἀντωνοπούλου μὲ ἄλλα ἔγγραφα ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ της Ἀρχεῖο τῆς περιό-

Παραθέτω τὸ κείμενο τοῦ «Μνημονίου», ὅπως δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Ἀριστείδη-Πάππη:

«Ἀπὸ τοῦ 1805 τὸ ὄνομα τοῦ Βενιαμίν [Λεσβίου] διεφημίζετο ὡς ἀνδρὸς πολυτίμου καὶ ἐθνωφελοῦς. Ὁ τότε διοικητὴς τῆς νήσου Ὑδρας, ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Δ. Βούλγαρης (πατὴρ τοῦ ἐπίσης ἱστορικοῦ Δημ. Βούλγαρη), ἀφοῦ ἐπέφερεν εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν ἠθέλησε νὰ προσκαλέσῃ καὶ τὸν Βενιαμίν, ἵνα διδάξῃ καὶ τὴν νεολαίαν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ μετ' ὀλίγον ἐμφάνισις τοῦ ὑπὸ τὸν Συνέβην (Σινεάβην κατὰ Παπαρρηγόπουλον) ρωσικοῦ στόλου ἀνέτρεψε σὺν ἄλλοις καὶ τὸν φιλοπατρίδα αὐτοῦ σκοπὸν τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ἀνδρός.

Κατὰ δὲ τὸ 1822 ἡ Κυβέρνησις διώρισεν ἀρμοστὰς ἵνα περιέλθωσι τὰς νήσους πρὸ τακτοποίησιν τῶν ἐπιτοπίων ἀνωμαλιῶν καὶ σὺναξιν τῶν φόρων καὶ ἐράνων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στόλου. Ἴδου τὸ διάταγμα.

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διακηρύττει

Α'. Ὁ σοφολογιώτατος Βουλευτὴς κύριος Βενιαμίν Λέσβιος, ὁ Μινίστρος τοῦ Δικαίου κύριος Κωνστ. Μεταξᾶς, ὁ κύριος Νικόλαος Οἰκονόμου ἐκ τῶν προυχόντων τῆς ν. Ὑδρας καὶ ὁ κύριος Βασίλειος Νικολάου Γκίνης (Σπετσιώτης) διορίζονται ἀρμοσταὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τὰς Σποράδας.

Β'. Συνδιορίζεται ὁ κύριος Σάββας Ὀδυσσεὺς ἐπιφορτισμένος νὰ κρατῇ τὸ γενικὸν πρωτόκολλον τῶν πράξεων αὐτῶν.

Γ'. Οἱ κύριοι Ἀρμοσταὶ θέλουσιν ἀκολουθήσει κατὰ τὰς ὁποίας θέλουσιν λάβει ὁδηγίαις ἐγγράφους τοῦ Μινίστρος τῶν Ἐσωτερικῶν.

Δ'. Ὁ Μινίστρος τῶν Ἐσωτερικῶν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν παροῦσαν διαταγήν.

Ἐν Κορίνθῳ τῇ α' Μαρτίου 1822

Ὁ Πρόεδρος: Ἀ. Μανροκοροδάτος

Ὁ Μινίστρος ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων Θ. Νέγρης.

Μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ἀνεχώρησαν οἱ Ἀρμοσταὶ ἐκ τῆς Ὑ-

δου 1821-1850. Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ τὴν εὐχαριστήσω θερμότατα γιὰ τὴν εὐγενικὴ προσφορὰ τῆς. Παρόμοιο ἐγγράφο τοῦ Χουρμούζη πρὸς τὸν Δημήτριον Καλλέργη τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1843 ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο ὑπάρχει στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Μουσείου Μπενάκη. Βλ. Γ. Σμπιλίρης, «Ἀρχεῖο Δημητρίου Καλλέργη 1824-1867», περ. *Τετράδια Ἐργασίας*, τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, 6 (1983), 157.

δρας με τὸ ὑπὸ τὴν διαταγὴν τῶν τεθῆν πλοῖον τοῦ Ὑδραίου Ἰω. Γκίλη ἔχοντες καὶ ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τῶν τῶν Ἰωάν. Α. Κοκκίνην καὶ ὡς ὑπαξιωματικὸν τὸν γράφοντα ταῦτα (δηλ. τὸν Μ. Χουρμούζην).

Καὶ πρῶτος γραμματεὺς ἦτο Σάββας Ὀδυσσεύς, δεῦτερος ὁ Θ. Ἐλευθεριάδης (παρηκολούθει καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος, ὁ ἔπειτα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν διατελέσας Ἱεροψάλτης Σύρου) καὶ τρίτος ὁ Κυδωνιεὺς Παναγιώτης Ἀμμανίτης, σπάνιος καλλιγράφος καὶ ταχυγράφος. Ἡ κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀρμοστὰς καὶ τὸν ὑπόδικον Λυκοῦργον Λογοθέτην τὸν Σάμιον, ἵνα ἐξετάσωσιν ἐπιτοπίως τὰ κατ' αὐτοῦ καὶ πράξωσιν ὅ,τι ἐγκρίνουν.

Καὶ πρῶτον μετέβησαν εἰς Τήνον, ὅπου καὶ διέμειναν 12 ἡμέρας. Ἐκεῖ διηρέθησαν εἰς δύο, πρὸς ταχύτεραν διεκπεραίωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν, καὶ ὁ μὲν Μεταξᾶς μετὰ τοῦ Γκίνη μετέβησαν εἰς Ἄνδρον κτλ., ὁ Βενιαμὴν μετὰ τοῦ Οἰκονόμου, τῶν γραμματέων καὶ τῆς φρουρᾶς εἰς Νάξον, ὅπου συνέλαβον καὶ ἐφυλάκισαν ἐν τῷ πλοίῳ τὸν Μ. Μαροκοπολίτην, ὡς σκανδαλωδῶς ἀντιποιηθέντα ἐξουσίαν, ἣν οὐδεὶς τῷ ἔδωκε, καὶ μετὰ 15 ἡμερῶν διαμονὴν ἐν τῇ Νάξῳ μετέβησαν εἰς τὴν Πάρον, ὅπου τῇ μεσιτεία τοῦ γέρου Μαυρογένους ἀπέλυσαν τὸν Μαροκοπολίτην, ἀφοῦ ἐπλήρωσε 1000 γρ. (160 κολονάτα) πρόστιμον, καὶ ἔδωκε ἐγγράφον δι' οὗ ὑπέσχετο νὰ μὴ ἀναμιχθῇ πλέον εἰς τὰ τῆς πατρίδος του Νάξου. Ἐκεῖθεν μετέβησαν εἰς Σαντορίνην, ὅπου μίαν μερὶς ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σπυρίδωνα Καοῦστον (ἐμποροπλοίαρχον εὐκατάστατον) ἐφαίνετο ἐναντία τοῦ ἀγῶνος. Καὶ κατ' ἀρχὰς δὲν ἤθελαν νὰ δεχθῶσι τοὺς ἀρμοστὰς, οἱ ὅποιοι ἐβιάσθησαν νὰ τοὺς ἀπειλήσωσιν ὅτι θὰ πάθουν, ἐτοίμασαν μάλιστα καὶ τὰς εἰδοποιήσεις περὶ ἀποικεισμοῦ τῆς νήσου. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους οἰκονομήθησαν τὰ πράγματα καὶ λαβόντες τοὺς ἐράνους καὶ τοὺς φόρους μετέβησαν εἰς τὴν Σάμον, ὅπου εἰς μάτην ἐπὶ 16 ἡμέρας ἐπροσπαθοῦσαν νὰ λάβωσι τοὺς ἐράνους καὶ τοὺς φόρους, ὥστε ἐβιάσθησαν ν' ἀπολύσωσι τὸν Λυκοῦργον, ὅστις ἐντὸς 6 ἡμερῶν κατώρθωσε νὰ δοθῶσι καὶ οἱ φόροι καὶ οἱ ἔρανοι.

Μίαν Κυριακὴν ἱερουργήσαντος τοῦ ἀρχιερέως ἀνέβη εἰς τὸν ἄμβωνα ὁ ἀείμνηστος Βενιαμὴν καὶ ἐπὶ μίαν ὥραν ὠμίλησε περὶ ὁμονοίας (διότι ἦσαν τότε οἱ Σάμιοι διηρημένοι εἰς Καρμανιόλους καὶ Καλικαντζάρους) καὶ περὶ τῶν πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα καθηκόντων ἐνὸς ἐκάστου καὶ ὅλων ὁμοῦ, οὐδεὶς δὲ ἔμεινεν ἀδάκρυτος καὶ ὅταν κατέβη τοῦ ἄμβωνος ὅλοι ἔσπευδον ν' ἀσπασθῶσι τὴν δεξιάν του. Ἡ ὁμιλία του ἐγένετο καταληπτή εἰς πάντας, ἡ δὲ ἀπαγγελία του καὶ τὸ παρρησιαστικόν του ἐπέβαλλε σέβας. Ἦτο δὲ ὁ ἀείμνηστος μύωψ, ἔχων ἡμίκλειστον τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλ-

μόν, τὸ ἀνάστημα μέτριον, τὴν γενειάδα κατάλευκον καὶ οὐχὶ μακρὰν ἢ δασεῖαν. Τὸ βῆμά του ἦτο ἡμελημένον, σοβαρὸς καὶ ὀλίγα τὰ λόγια του ἀπότομος πολλάκις εἰς τὰς ἀπαντήσεις του καὶ ἐνίοτε πικρὸς, ἀγαποῦσε δὲ συχνὰ νὰ περιδιαβάζη.

Ἴδου δύο παραδείγματα. Ὅτε συνελήφθη ὁ Μαρκοπολίτης ἤλθεν ἡ σύζυγός του (Ντου[ν]τού, γυνὴ κανονικοῦ κάλλους) καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγανακτικῆς λέγει τῷ ἀειμνήστῳ: “Δάσκαλε, δάσκαλε, ἐγὼ εἶμαι ὑπήκοος Φραντζέζα καὶ ἔχω ῥάμματα γιὰ τὴ γούνα σου”. Ὁ δὲ ἀειμνήστος μὲ ὄλην τὴν ἀπάθειαν τὴν λέγει: “Ἐχω κ’ ἐγὼ, κυρά, γούνα γιὰ τὰ ῥάμματά σου. Μόν’ κόπιασε τώρα στὸ καλὸ”. Ὁ Μόραλης, ἔπαρχος τότε τῆς Σάμου, ὁμιλῶν ἐν ὥρᾳ γεύματος περὶ τινος ὑποθέσεως, ἐσύγχισε τὸν Βενιαμίν, ὅστις ἠγέρθη ὀργίλως καὶ τοῦ λέγει: “Ἄ! τοῦ διαβόλου υἱέ, δὲν σιωπαίνεις πλέον!” καὶ ἀναχωρήσας ἐκ τῆς τραπέζης ἐπήγεν εἰς περίπατον πλέον τῶν δύο ὥρῶν. Ὁ Σάμου Κύριλλος ἐπροσκάλεσεν εἰς γεῦμα τοὺς ἀρμοστὰς μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ. Τὸ γεῦμα ἦτον ὄντως δεσποτικόν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ εἶχεν ὁ Σάμου τὴν εἰκόνα τοῦ ἐλαιογραφημένην καὶ εἰς μέγα σχῆμα. Τὴν ἐπλησίασε λοιπὸν ὁ Βενιαμίν καὶ τὴν παρετήρει, ὁ δὲ Σάμου τὸν ἠρώτησε: “Μὲ ὁμοιάζει, διδάσκαλε;”. “Καθόλου”, λέγει ὁ Βενιαμίν. “Πῶς καθόλου”, ἀπήντησεν ὁ Σάμου, “ἀφοῦ ὅσοι τὴν βλέπουν λέγουν ὅτι εἶμαι ἀπαράλλακτος”. “Ψεύματα σὲ τὸ λέν. Ἡ Πανιερότης σου εἶσαι πλέον τοῦ δέοντος ζωηρὸς καὶ ἀνακατόνεσαι εἰς ὅλα, ἐν ᾧ αὐτή, ὡς τὸ βλέπεις, εἶναι σεμνὴ καὶ ἡσυχος”.

Καὶ ἐν τούτοις ἐξέπνευσεν ὁ ἀειμνήστος Βενιαμίν, ὡς καὶ ὁ Θ. Νέγρης ἐπὶ τῆς ψάθας.»

ΕΓΓΡΑΦΑ*

1

Ἐξοχώτατε!

Ἐδλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ δεδοξασμένον τὸ Πανάγιον ὄνομά του!

Δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη αἰώνιος καὶ πρὸς ὑμᾶς εὐεργέται τῆς Πατρίδος.

Ἡ 3ῃ 7βρίον θέλει εἶσθαι ἢ λαμπροτέρα ἡμέρα διὰ τὸν Πολυπαθῆ Ἑλληνα, τὰ δὲ ὀνόματά Σας θ’ ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ζῶντας καὶ ἀπὸ τὰς ἐπερχομένας γενεὰς μὲ Σέβας καὶ ἐνθουσιασμόν!

Καὶ πάλιν καὶ μυριάκις δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη πρὸς ὑμᾶς εὐεργέται τῆς Πατρίδος!

* Τηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐγγράφων.

Εργαστήριο

οἱ ἄλλοι δὲ δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸ Παιδαγωγικὸν
ἴδιον αὐτῶν

Ὅσα δὲ ἐπισημασθέντα αὐτῶν ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν

ἰσοσταθμίζουσι δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν
ἰσοσταθμίζουσι δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν

ἰσοσταθμίζουσι δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν

ἰσοσταθμίζουσι δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν

ἰσοσταθμίζουσι δὲ οἱ ἄλλοι ἰσοσταθμίζουσι τὸν
παιδαγωγικὸν καὶ Παιδαγωγικόν

καὶ οὕτως

ὡς ἴσως ἴσως

ὡς ἴσως ἴσως

ἰσοσταθμίζουσι

καὶ 6. 9. 1843.

Ζ. Ὑδρ. Π. Μ.

Ἐπιστολὴ τοῦ Χουρμούζη πρὸς τὸν ἀγωνιστὴ τοῦ 1821 καὶ συναρگانωτὴ
τοῦ κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 Ἀνδρέα Λόντο.
(Βλ. ἔγγραφο, ἀρ. 1, σ. 291.)

Ἡ πάλλουσα ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν καρδία μου καὶ τὰ ῥέοντα ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν μου δάκρυα δὲν μ' ἀφήρουν νὰ ἐκτανθῶ περισσότερον.

Ἀσπάζομαι νοερῶς τὰς χεῖρας σας καὶ ὑποσημειοῦμαι μὲ Σέβας βαθύτατον, τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος)

ὡς υἱὸς καὶ δοῦλος
Χουρμούζης

Ἐν Ἀγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)
τὴν 6 ἴβριον 1843, 7 ὥρα π.μ.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ἐ. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ., Κύριον Ἀ. Λόντον, εἰς Ἀθήρας.

2

Ἐξοχώτατε,

Συγχωρήσατε τὴν τόλμην μου! Πέμπτη ἡμέρα σήμερον μετὰ τὴν ἔνδοξον 3 ἴβριον καὶ ἀκόμη ὁ νέος ὄρκος δὲν ἐφάνη.

Βραδύτης τοῦ ὄρκου εἰς τοιαύτας περιστάσεις;... Ἔχω τοὺς λόγους μου... Εἶναι καλὸν καὶ ἐπισημῶς καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων νὰ ἠσυχάσῃ καὶ τῶν γειτόνων μας ὁ θαυμασμὸς καὶ ὁ φόβος.

Συγχωρήσατε, ἐπαναλαμβάνω, τὴν τόλμην μου, ἣτις δὲν προέρχεται ἀπὸ ἀθάρειαν. Μήπως καὶ ὁ ὀβολὸς τῆς χήρας ἀπερίφθῃ;

Ἀνάθεμά τιν τὴν χρηματικὴν μου ἀπορίαν, ἣτις δὲν μὲ ἀφίνει νὰ σᾶς ἐκθέσω προφορικῶς ὅ,τι δυσκολεύομαι νὰ σᾶς γράψω... Θὰ λάβω κἂν τὴν συγκατάθεσίν σας νὰ σᾶς καθυποβάλλω κάποτε ὅ,τι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου γνωρίζω ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον;

Ὑποσημειοῦμαι μὲ Σέβας βαθύτατον, τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος)

ταπεινόςτατος δοῦλος
Χουρμούζης

Ἐν Ἀγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)
τὴν 8 ἴβριον 1843.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατ. Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ., Κύριον Ἀνδρέαν Λόντον, εἰς Ἀθήρας.

3

Ἐξοχώτατε,

Μήτε ἀθόადειαν παρακαλῶ, μήτε ἀναίδειαν νὰ ἐκλάβητε τὰς ὁποίας εὐσεβιάσως σᾶς καθυποβάλλω ὀλίγας παρατηρήσεις. Εἶναι προῖον τῆς 3 Ἰβρίου, εἶναι ἀφοσίωσις εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων.

Ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀναριθμήτων ἐλληνικῶν θυμάτων τῆς Βαυαροκρατίας καὶ τινων ἀλλοδοῦλων, εἶμαι συγγνωστός διὰ τὴν τόλμην μου ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐν μέρει προκαλεῖ καὶ ἡ φυσικὴ μακροθυμία τῆς Ὑ(μετέρας) Ἐ(ξοχότητος).

Καὶ ἡ Ἱστορία καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας συμβάντα μᾶς διδάσκουν ὅτι εἶν' ἀδύνατον νὰ προοδεύσῃ ὁποία δήποτε μεταρρυθμισις μὲ τὰ ἄτομα τοῦ προηγουμένου συστήματος, τοῦλάχιστον μὲ τὰ περισσότερα.

Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν ἐδγνωμονῇ πρὸς τὴν Ξενοκρατίαν, ὅστις ἀπὸ αὐτὴν ἀπεκατέστη ἀπὸ ἄτιμος ἐπίσημος, ἀπὸ πτωχὸς πλούσιος; ὅστις χρεωστῶν τὴν ὕπαρξίν του, τὴν θέσιν του, τὴν εὐτυχίαν του εἰς τὸν Βαυαρὸν καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤλπιζε περισσοτέραν πρόοδον, νὰ μὴ μνησι-καζῆ καὶ νὰ μὴν ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ ἐξόσαντος τὴν Βαυαροκρατίαν;

Ἐλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀτυχῆ Ἑλλάδα (καθὼς καὶ ἀφ' ὅλας τὰς κοι-νωνίας) οἱ Ἐφιάλται, οἱ Ἄνυτοι, οἱ Προκοροῦσαι καὶ οἱ Τζῆνοι; Ποσάκις οἱ ἐκ φύσεως καὶ ἐκ συστήματος μέλανες οὗτοι κακούργοι ἐπαρησιάζθησαν εἰς τὴν Α.Α. καὶ ἐφλώρασαν τὸ «εἷς Κοίρανος εἷς Βασιλεύς!», ποσάκις οἱ κατὰ τὴν 3 Ἰβρίου μετεῖχον ἀποσκορακισθέντες συγχαιρόμενοι ἀλλή-λους εἶπον: «ὄψ' ἐμὲν ἀμφοτέρω, ἀλλὰ νοῦν ἐσχήκαμεν»!!!

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα μύρια ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, μὴ πρὸς Θεὸν ἀπατήσουν πάλιν τὴν ἀγαθότητά σας βεβαιώσεις ἀφοσιώσεως! Ἐνθυμηθῆτε ποῖοι ἔσσαν εἰς τὰς φυλακὰς ὡς κακούργους κατὰ τὸ 1833 τοὺς πρωταγωνι-στάς· ποῖοι ὑπέγραψαν καὶ ἐνήργησαν τὸν περὶ Τύπου νόμον τοῦ 1837· ποῖοι ἐνήργησαν καὶ ὑπεστήριξαν τὰ μεταβατικὰ τοῦ Φαλάριδος τῆς Ἡ-πειρῶν καὶ τὸν ἐκπατρισμὸν τὸν ὀλέθριον τοῦ 1838-39, ποῖοι τέλος πάν-των παρέλυσαν τὴν κοινωνίαν μας διαβάλλοντες ἕως χθές, συκοφαντοῦν-τες καὶ προδίδοντες τοὺς τιμίους καὶ ἐναρέτους δι' ἓνα προβιβασμὸν, διὰ μίαν θέσιν, δι' ἓνα Σταυρόν, δι' ὀλίγην σταφίδα! Μεταξὺ μυρίων ἄλλων ἐνθυμοῦμαι καὶ μίαν ἡμέραν καθ' ἣν μὲ ἤύρατε εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς ἐπισή-μον, τὸν ὁποῖον ἀμφοτέρω ὑποθέταμεν διὰ τίμιον. Δικαίᾳ ἀγανάκτησις σᾶς ἐβίασε νὰ ἐκφράσητε πικρὰς ἀληθείας κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ 1841. Ἐπίσης καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἐκφράσθη συμφώνως μετὰ τῆς Ὑ(μετέρας)

Ἐ(ξοχότητος). Τῇ ἐπαύριον ἐπαρησιάζομαι δι' ὑπόθεσίν μου εἰς τὸν*... καὶ ἤκουσα με ἐκπλήξιν αὐτολεξὶ καὶ με προσθήκην ἐπιπλήξεως ὅσα τῷ ὄντι εἶπα!! Ἐκτοτε ἐδάγκασα τὰ χεῖλη μου, ἀπεσύρομαι εἰς τινὰ γωνίαν, καί, ὡς νεκρὸς μεταξὺ ζώντων, διῆγον τῷ ὄντι ζωὴν νεκρῶν, διότι πολλὰ μὲ ἐλείπεν καὶ ὁ ἄστος.

Τοιαύτη ἐλεῖνὴ οὔσα ἡ κοινωνία μας, οὐδὲν ἄλλο φάρμακον παρὰ τὸ τῆς 3 Ἰβρίου ἐδύνατο νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ἄς γίνωσι λοιπὸν μαθήματα τὰ παθήματα, μήπως δευτέρα πλάνη ἔσεται χεῖρον τῆς πρώτης.

Ἐξαιτούμενος καὶ ἀσθίς τὴν μακροθυμίαν σας διὰ τὴν τόλμην μου ταύτην ὑποσημειοῦμαι εὐσεβῶς

ταπεινότητος δοῦλος σας
Χουρμούζης

Ἐν Ἁγίῳ Θεοδώρῳ (Φθιῶτις)
τὴν 12 Ἰβρίου 1843.

Υ.Γ. Οἱ γείτονες ἐδιπλασίασαν τὰς φρουρὰς τῶν Στρατώνων των, ἡμεῖς δὲ ἀρχίσαμεν νὰ δίδωμεν τὸν νέον δοκὸν ἀπὸ προχθες.

Στὴ σ. δ' τῆς ἐπιστολῆς: Πρὸς τὴν Α.Ε. τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέα κ.τ.λ., κ.τ.λ. Κύριον Ἀνδρέαν Λόντον, εἰς Ἀθήνας.

ΒΑΣ. ΒΛ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ

* Παραλείπεται τὸ ὄνομα.